

Het dorp Loenen

Loenen, Nieuwersluis en Loenersloot¹

De gemeente Loenen ontstond in 1811 uit een samenvoeging van het Hollandse gerecht Loenen-Kronenburg en het Stichtse Loenen-Nieuwersluis - een samenvoeging die voor enige tijd ongedaan werd gemaakt en uiteindelijk in 1818 bezegeld werd. Nieuwersluis en Loenen zijn dus al door een lange geschiedenis verbonden. Loenersloot dateert als gemeente vanaf 1815; het deelde de burgemeester met Loenen. Tot 1850 steeg het inwonertal van deze gemeenten nauwelijks. Het aantal huizen was gering en de bewoningsgraad per woning zeer hoog: volgens de gegevens van de *Topografische Gids van Nederland* telde Loenen in 1840 1219 inwoners 161 huizen (waarvan 33 huizen in Nieuwersluis), en Loenersloot 40 huizen bij 303 inwoners (waarvan 15 in Oukoop en 11 huizen in Ter Aa²). De omvang van de gemeentes was eveneens bescheiden: *De Gemeente Atlas van 1868* vermeldt voor Loenen 1003 bunders (bij 1200 inwoners) en voor Loenersloot 629 bunders (op 300 inwoners), terwijl Baambrugge 1500 bunders groot was (met 1400 inwoners). Per 31 december 1899 telde Loenen 1386 inwoners en Loenersloot ongeveer 400. In 1952 kwamen de buurtschappen Oud-Over, Mijnden en Bloklaan bij Loenen. In 1964 volgde de samenvoeging met Vreeland en Loenersloot (waarbij de buurtschappen Oukoop en Ter Aa naar Breukelen gingen). Het inwonertal van de Gemeente Loenen steeg hiermee van 3380 naar 5553. In 1989 volgde samenvoeging met Nigtevecht. Zo ontstond een gemeente van 8207 inwoners.

Loenen in de beleving

Claes Bruin begon in 1719 zijn loflied op Loenen met deze regels: 'We zijn te Loenen, o mijn Vrinden! We zijn in 't Stichtse paradijs: kan iemand beter standplaats vinden?'³ Wie te Loenen in de kamer van de gemeentesecretaris de 'Nieuwe kaart van Loenen' bekijkt, die uit die tijd dateert⁴, kan moeilijk anders dan Bruin gelijk geven! Als de schrijver van het Aardrijkskundig Woordenboek van 1846 gelijk heeft, was de roem van Loenen toentertijd nog niet getaand. Het dorp heet 'groot en welbetimmerd', en ook 'uitnemend aangenaam gelegen'. De schrijver maakt gewag van 'grote gezelschappen' die naar dit dorp togen om zich te vermaken; hetgeen 'zeer grote neering en welvaart' met zich meebracht. Nadat ook de relatief vele herbergen zijn genoemd, volgt een lyrische passage over de buitenplaatsen, eindigend met: 'als er in het geheele land geen prachtiger gevonden worden, waarom sommigen niet geschroomd hebben Loenen een Aardsch Paradijs te noemen.'⁵

Maar wat was Loenens zelfbeeld?

Wonderlijk genoeg wekt de nieuwe Gemeente Loenen naar buiten toe de indruk alsof de Gouden Eeuw voltooid verleden tijd was. In een enquête die door de provincie in 1815 werd gehouden komt Loenen inderdaad naar voren als behorend tot de kleinere plattelandsgemeenten waarover weinig bijzonders te melden valt.⁶

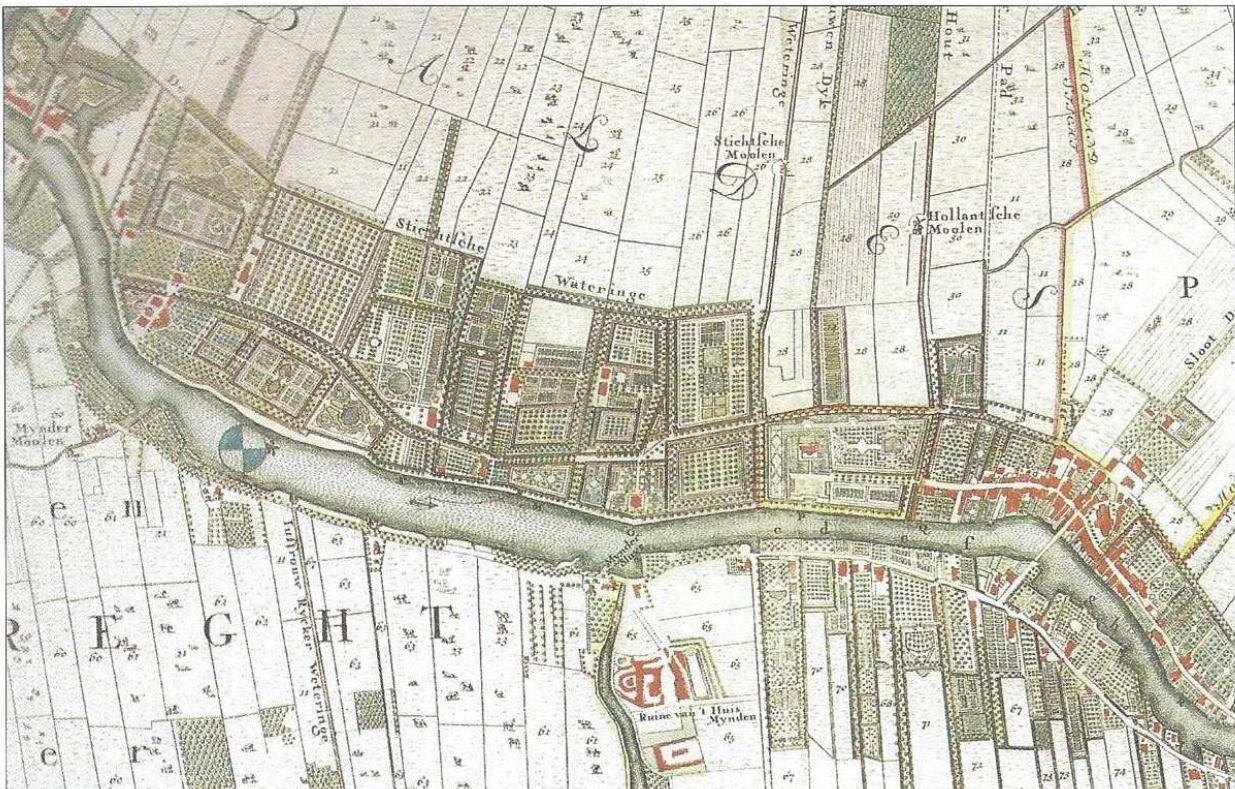
*De buitenplaats 'Rupelmonde' in Nieuwersluis.
(Coll.: W. Mooij)*

Op de vraag naar 'voornamen buitenplaatsen en bijzondere gestichten' antwoordde het door schout Joh. Sanderson ondertekende formulier kortweg: 'nihil'. Voornamen buitenplaatsen waren er dus volgens deze opgave niet. De vraag naar het aantal boerderijen (incl. 'keuters en arbeiders-woningen') werd in dezelfde zin beantwoord: 'Negen boerderijen nagenoeg van dezelfde grootte', terwijl Breukelen hier invulde: '94 middelmatige boerewoningen'. En zo voort. Valse bescheidenheid? Een van de vragen was hoeveel manschappen in de gemeente ingekwartierd zouden kunnen worden. Met de schrik van gedwongen inkwartiering van Franse troepen nog in de benen, had de schout er natuurlijk geen belang bij Loenen als het Stichtse paradijs voor te stellen. Maar er is meer. Ik durf te stellen dat de buitenplaatsen aan de Vecht die we tegenwoordig met trots aan onze vrienden laten zien (net als Claes Bruin in zijn tijd) in het zelfbeeld van de Gemeente Loenen tot het begin van de vorige eeuw geen rol van betekenis speelden. Men moet zich realiseren dat deze buitenplaatsen tot ruwweg een eeuw geleden niet het hele jaar door

werden bewoond; de hoofd-bewoners vertoefden hier alleen in de zomermaanden. Bovendien waren deze huizen vrijwel zonder uitzondering in handen van Amsterdamse kooplieden die niet van zins waren aan het dorpsleven deel te nemen. Uiteraard verschaften de buitenplaatsen werk aan lokale tuinlieden, koks en huishoudelijk personeel en oefenden in die zin wel degelijk invloed op het dorpsleven uit. Maar deze indirecte werking veranderde toch niet het beeld van huizen die vanuit het dorpsleven gezien met recht buitenplaatsen waren. Nog in 1943 vinden we dit stukje officiële rapportage: 'In de gemeente komen betrekkelijk veel renteniers en gepensioneerden voor; een welvarende middenstand en eenige villabewoners.'¹⁷ Ook al waren onder de villa's mogelijk ook de buitenplaatsen begrepen, dan ging het toch slechts om 'enige bewoners'! We kunnen de vergelijking naar een tweede golf van Amsterdammers doortrekken: de forenzen die zich in de 20e eeuw in de gemeente vestigden. Ook dezen bleven in eerste instantie buiten de belevingswereld van de Loenenaar. Loenen ontwikkelde zich

Een gedeelte van de 'Nieuwe kaart van Loenen', vervaardigd door C.C. Bloemswaardt, circa 1726.

niet tot een villadorp zoals Bussum, Laren of Baarn waar forenzen een plaats vonden naast locale renteniers en middenstanders. De eerste uitbreidingen van Loenen vertonen een ander patroon. De villa's die aan het begin van de 20e eeuw langs de Straatweg richting Nieuwersluis verzezen, werden door plaatselijke notabelen bewoond: de burgemeester (nr. 73-75), de gemeentesecretaris (79), terwijl de notaris zich in het reeds bestaande pand 81-83 vestigde.⁸ De tweede uitbreiding van het dorp, langs de Vreelandse weg, vertoont meer de aanblik van rentenierswoningen. De nieuwkomers van na 1945 konden alleen een plaatsje vinden door woningen in het oude dorp te verwerven. Het is inderdaad zo gegaan als architect Leicher in zijn parodie op Claes Bruins *Speelreis langs de Vecht* dichtte:

*Dorpsstraat, gij straat der straten,
waar d'allochtoon zijn rustplaats vond,
zich daar voldaan heeft neergelaten
op deze bijna heil'ge grond.
De autochtoon daar heeft verdreven ...⁹*

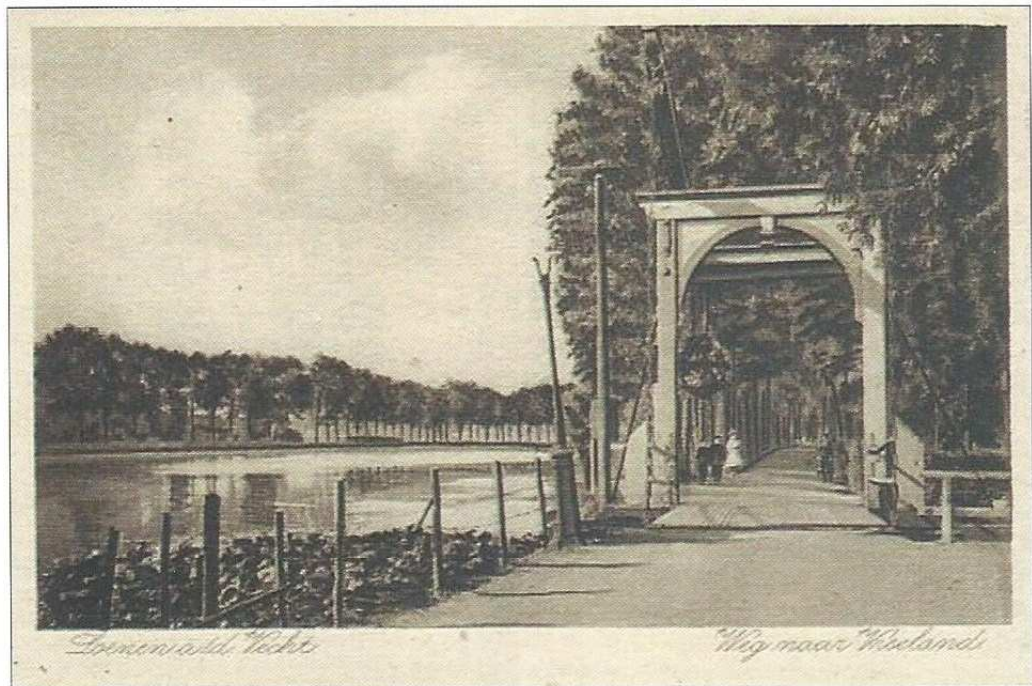
Dat Loenen geen villa-dorp werd, lag misschien aan het ontbreken van 'woeste' grond: alles was hier in cultuur gebracht of behoorde toe aan een buitenplaats. Maar van niet te onderschatten belang was ook dat Loenen weinig impulsen van de spoorlijn Amsterdam-Utrecht kreeg. De villa-dorpen hadden hun opkomst aan het spoor te danken, maar tot Loenens spijt lag het station Nieuwersluis ver buiten de dorpskern.

Een andere ontwikkeling die aan Loenen voorbij ging was het nieuwe Merwedekanaal. In 1881 was van hogerhand besloten dat het nieuwe kanaal niet verder dan tot Nigtevecht zou gaan en dat verder de bestaande route via de Vecht zou worden 'verbeterd'. Een paar jaar later werd tegen de zin van zowel regering als van invloedrijke bewoners van de Vechtstreek door de Tweede Kamer per amendement beslist voor een geheel nieuw traject. De Vecht verloor in één klap haar economische betekenis.¹⁰ Een derde ontwikkeling van deze categorie was die van de Loenderveense Plas. In de jaren 20' van de vorige eeuw

kwam een al lang lopende discussie over een mogelijke drooglegging van de Plas tot ontknoping. Loenen was niet onmiddellijk partij, want de overkant van de Vecht maakte nog deel uit van de gemeente Loosdrecht. Wel duidelijk is dat ware tot demping besloten, de gevolgen voor Loenen weinig minder zouden zijn geweest dan de 'normalisering' van de Vecht die een veertig jaar eerder had gedreigd. Zover kwam het evenwel niet vanwege bezwaren van velerlei aard en afkomstig van vele instanties.¹¹ De Loenderveense Plas bleef, en ... werd drinkwaterplas, waardoor een ontwikkeling zoals die zich later aan de Breukelse Scheendijk zou voordoen, bij voorbaat werd afgesneden.

*Een kijkje in de Dorpsstraat.
(Coll.: W. Mooij)*

De weg naar Vreeland
bij de Loenderveense sluis.
(Oud-Over)

Ik wil maar zeggen: het besloten karakter dat het oude dorp voor de allochtoon, en tegenwoordig ook voor de autochtoon, zo aantrekkelijk maakt, is aan ontwikkelingen te danken waarop de gemeente geen greep had. Dat geeft moed voor de toekomst.

Sander Griffioen

NOTEN:

- 1 Bronnen: A.J. van der Aa, Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden, 7e deel, Gorinchem: Jacobus Noordduyn, 1846, 389-394; J. Kuypers, De Gemeente Atlas van de Provincie Utrecht 1868, Leeuwarden: Hugo Suringar; Frank van den Hoven, De Topografische Gids van Nederland, uitgeverij Filatop, 1997, p. 427. Fenna Brouwer, De geschiedenis van de gemeente Loenen, Vechtkroniek nr. 1, dec. 1994, p. 7-20; René Tukker & Kees de Kruijter, Loenen aan de Vecht in crisistijd, Vechtkroniek nr. 9, dec. 1998, p. 8-17; Stanny Verster, Loenen rond de eeuwwisseling; en Fragmenten uit archiefstukken door Willem Mooij, Vechtkroniek nr. 11, dec. 1999, 8-12; Hedwig de Groot & Juliette Jonker-Duynstee, Loenersloot: een eeuw geleden, Vechtkroniek nr. 11, dec. 1999, 13-14.
- 2 Het huidige Ter Aa viel voor een deel onder de gemeente Ruwiel.
- 3 Het loflied vergezelde de uitgave De Zegepraalende Vecht, met de bekende prenten van D. Stoopendaal.
- 4 Donkersloot-de Vrij dateert deze kaart door C.C. van Bloemswaerd, met vraagteken, op 1726.
- 5 Zie het onder noot 1 genoemde werk van Van der Aa, p. 390.
- 6 Het antwoord van Loenen liet tot 1818 op zich wachten. Zie: De Utrechtse gemeenten in 1815 in vraag en antwoord. Uitgave van de provincie Utrecht, 1972, p.76-77.
- 7 Fenna Brouwer, Vechtkroniek nr 1, dec. 1994, p. 10.
- 8 Een uitzondering vormde nr. 77: een villa die de Amsterdamse architect en aannemer A. Theunissen van Manen voor zichzelf ontwierp.
- 9 J. Leicher, Speelreis langs de Vechtstroom van Utrecht tot Muiden, Hoogeveen: Slingenberg, 1999, p. 62.
- 10 Geschiedenis van de provincie Utrecht, deel 3, Utrecht: Het Spectrum, 1997, p. 195.
- 11 A.A. Mantel, Plannen tot het dempen van de Loenderveense Plas, Vechtkroniek nr. 4, mei 1996, p. 3-14.